

การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม

Development of Factors to Promote Volunteerism according to
Buddhadhamma

พระครูปริยัติพัชรธรรม¹ พระศรีสมโพธิ² และสามารถ สุขุประการ³

Phrakhru Parityatphatcharadham (Chaiyalit Sudammo), Phrasrisomphot and
Sarmart Sukhuprakarn

Received: May 26, 2023

Revised: July 05, 2023

Accepted: July 16, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา 2) พัฒนาการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม และ 3) นำเสนอแนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกมี 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ 2) กลุ่มจิตอาสาอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ 3) กลุ่มจิตอาสาอำเภอหล่มสัก และ 4) กลุ่มชมรมจิตอาสาอำเภอหล่มเก่า จำนวน 20 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 20 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม วิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา ในสังคมไทยปัจจุบัน มีการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา 6 ด้าน คือ ตนเอง ครอบครัว โรงเรียน เพื่อน สังคม/ชุมชน และสื่อสารมวลชน 2) การพัฒนาการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม พบว่า สำหรับปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา ควรมีการปลูกฝังให้ตระหนักถึงความสำคัญของจิตอาสาตั้งแต่เด็ก เตรียมความพร้อมทางร่างกายและจิตใจ เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และมีความรู้ความชำนาญในการสื่อสาร

¹ คณะสงฆ์จังหวัดเพชรบูรณ์; Sangha in Phetchabun Province

²⁻³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ซึ่งอนุวัตตามหลักพุทธธรรม คือ ภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศิลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา และ 3) แนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม พบว่า แนวทางการพัฒนา ควรเริ่มจากการสร้างศรัทธา ปลุกจิตสำนึกในเรื่องของการให้ การเสียสละ อุทิศตนเป็นผู้รับใช้เพื่อนมนุษย์ ส่วนวิธีการนำไปใช้ สามารถทำได้ในรูปแบบของการจัดอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานจิตอาสา หรือการให้ความรู้ ความเข้าใจในลักษณะการทำงานจิตอาสาอย่างลึกซึ้งสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: การพัฒนาปัจจัย, ส่งเสริมจิตอาสา, หลักพุทธธรรม

Abstract

The objectives of this research article were 1) to study the conditions for developing factors promoting volunteerism; 2) to develop the development of factors promoting volunteerism according to Buddhadhamma; and 3) to present the guidelines for developing factors promoting volunteerism according to Buddhadhamma. It was a qualitative research. There were 4 groups of key informants used in the research using in-depth interviews: 1) a group of the Sangha working in public welfare, 2) a group of volunteers in Mueang Phetchabun District, 3) a group of volunteers in Lom Sak District, and 4) Lom Kao District Volunteer Club Group, 20 persons, and focus group discussions were conducted with 20 experts. The tools used to collect data were interviews and group discussions and descriptive content analysis. The results of the research found that 1) in terms of the conditions for the development of factors promoting volunteerism in current Thai society, there was development of factors promoting volunteerism in 6 areas: self, family, school, friends, society/community, and mass communication; 2) development of factors promoting volunteerism according to Buddhadhamma found that for factors promoting volunteerism, awareness of the importance of volunteerism should be instilled from childhood. There should be physical and mental preparation. There should be continuous participation in activities and there should be knowledge and expertise in communication based on Buddhadhamma, Bhavana 4, namely

Kayabhavana, Silabhavana, Cittabhavana and Panyabhavana; and 3) the guidelines for developing factors to promote volunteerism according to Buddhaddhamma found that the development guidelines should start with building faith, raise awareness of giving, sacrifice, and dedicating yourself to being a servant to fellow human beings. As for how to use it, this can be done in the form of training courses related to volunteer work or giving knowledge, deep understanding of the nature of volunteer work that can be put into practice in a concrete way.

Keywords: Factor Development, Promoting Volunteerism, Buddhaddhamma

บทนำ

จิตอาสาเป็นแนวคิดและกระบวนการในการช่วยเหลือบุคคลอื่นหรือสังคมเพื่อป้องกันปัญหา แก้ไขปัญหา หรือพัฒนาสังคม ด้วยความเสียสละ ความสมัครใจ ความเต็มใจ โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินหรือสิ่งของอื่นใด นอกจากความสุขใจ และความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนเองได้บำเพ็ญประโยชน์ โดยการช่วยเหลือบุคคลอื่นและสังคม ตามกำลังความสามารถของตนเองที่มีอยู่อย่างเต็มที่ จิตอาสาจึงเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของความเมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน การตระหนักรู้ถึงปัญหา ความทุกข์ หรือความเดือดร้อนของบุคคลหรือสัตว์อื่นให้มาเป็นปัญหา ความทุกข์ หรือความเดือดร้อนของตนเอง และเป็นกระบวนการแห่งความกรุณา คือ ความสงสาร ความปรารถนาอยากให้บุคคลอื่น สัตว์อื่น หรือคนในสังคมมีความสุข อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข จึงพยายามทุกวิถีทางในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งหลาย ทั้งร่างกาย แรงใจและสติปัญญา เพื่อช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ประสบกับปัญหา หรือเพื่อขับเคลื่อนระบบต่าง ๆ ในสังคมให้เป็นไปในแนวทางที่สร้างสรรค์ เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

ตามหลักการในพระพุทธศาสนา สามารถเรียกบุคคลผู้มีจิตอาสาว่า “เป็นผู้บำเพ็ญพรতিประโยชน์” (พุทธทาสภิกขุ, 2542) คือ ประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลอื่น เพราะเป็นบุคคลผู้มีจิตใจที่คิดเพื่อประโยชน์สุขของบุคคลอื่น และมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์สุขของบุคคลอื่นอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เห็นแก่ทุกข์ยากลำบากส่วนตน หรือปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะบั่นทอนความตั้งใจที่มีมาตั้งแต่เบื้องต้นได้ ถ้าหากไม่มีจิตใจที่มั่นคงต่อการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นอย่างแน่วแน่ ดังนั้น บุคคลผู้มีจิตอาสาจึงเป็นผู้ที่มีเจตนาดีต่อผู้อื่น มีความเสียสละ มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์หรือสัตว์ มีความซื่อตรง มีความเป็น

กลาง มีความเป็นธรรม มีความยุติธรรม ปราศจากอคติหรือความลำเอียง ต่อบุคคลที่ตนช่วยเหลือ ไม่ถือเอาความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา เผ่าพันธุ์และอุดมการณ์ทางการเมืองที่แต่ละคนยึดถือ มาเป็นอุปสรรคขัดขวางกระบวนการจิตอาสาที่ดำเนินการอยู่ แต่มุ่งหวังเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ที่กำลังได้รับความเดือดร้อนหรือประโยชน์ของสังคมเป็นประการสำคัญ

บุคคลผู้ที่มีความคิดและการกระทำเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นหรือสังคมนั้น ต้องเป็นบุคคลที่มีความพร้อมทั้งความเห็น และความดำริไปในแนวทางที่ถูกต้องเป็นเบื้องต้นก่อน จึงจะสามารถทำงานเพื่อผู้อื่นได้ ในทางพระพุทธศาสนาเรียกตามกระบวนการของอริยมรรค ว่าจะต้องมีสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบที่ถูกต้อง สร้างสรรค์ และสัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ ความคิดที่ถูกต้อง ความคิดที่ติงามก่อน ซึ่งกระบวนการทางจิตหรือความคิดเช่นนี้ ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่จะต้องได้รับการปลูกฝัง กล่อมเกลา และพัฒนาให้เกิดขึ้น (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2551) โดยอาศัยบุคคลอื่นผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรให้คำแนะนำ อบรม พร่ำสอน และทำเป็นตัวอย่างให้ดู เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน นายจ้าง เป็นต้น และต้องอาศัยสภาพสังคมที่เอื้ออำนวยที่เกื้อหนุนให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลสามารถดำเนินการตามกระบวนการของจิตอาสาได้โดยสะดวก

พระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตอาสา ทั้งในฐานะที่เป็นพื้นฐานทางความคิดและเป็นกระบวนการในการปฏิบัติกิจกรรมจิตอาสา เช่น พละ 5 พรหมวิหาร 4 อคติ 4 กตัญญูกตเวทิตาธรรม สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 สาราณียธรรม 6 เป็นต้น ซึ่งพระพุทธเจ้า และสาวกพุทธบริษัท 4 ของพระองค์ต่างได้ปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง และได้รับการสืบทอดมาโดยตลอดเป็นเวลานานกว่า 2600 ปี ผ่านรูปแบบการดำเนินชีวิตและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนามานาน แต่ปรากฏว่า แนวคิดและกระบวนการจิตอาสา ดูเหมือนจะเป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวพุทธปัจจุบัน เพราะไม่มีการปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสังคมของชาวพุทธตามปกติ ทั้งที่รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในสมัยก่อน เช่น การลงแขก การช่วยเหลือกันภายในหมู่บ้านหรือชุมชน เป็นต้น เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีความเป็นจิตอาสาสอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาโดยตลอด ซึ่งกิจกรรมและการดำเนินชีวิตในลักษณะที่เป็นจิตอาสาที่ได้เคยเป็นมาในอดีตนั้น ได้ค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมในปัจจุบัน เพราะมีเรื่องเงิน ค่าจ้าง หรือค่าตอบแทนที่เป็นผลประโยชน์ส่วนตัวเข้ามาแทนที่ รวมทั้งสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไปจากสังคมชนบทที่อาศัยภาคเกษตรกรรม มาเป็นสังคมในภาคอุตสาหกรรมและสังคมเมืองมากขึ้น วิถีชีวิตของคนในสังคมมีความเป็นปัจเจกสูง ก็มีหน้าที่ที่เร่งและผลักดันให้คนในสังคมอยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน และเอารอดเอาเปรียบกัน มุ่งแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ ไม่เห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม หรือประโยชน์ของ

ผู้อื่น แม้แต่ในวงวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเอง ก็มีการกล่าวถึงจิตอาสาทั้งแนวคิดและกระบวนการน้อยมาก ทำให้องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับจิตอาสาในทรรศนะของพระพุทธศาสนาดูเหมือนจะไม่มีและเป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวพุทธ

จากความสำคัญ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม เพื่อเสนอแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ หลักคำสอนเรื่องจิตอาสาทางพระพุทธศาสนาว่ามีการพัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมต่อจิตอาสาในสังคมปัจจุบันตามหลักพุทธธรรม เป็นเหตุให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องของความหมาย ลักษณะ ความสำคัญ ประโยชน์ และกระบวนการสร้างแนวทางการพัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมต่อจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความชัดเจนเรื่องการพัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมจิตอาสาในมิติทางศาสนา อันจักเป็นเหตุปัจจัยประการหนึ่งให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจกัน ในการที่จะปรับตัวเข้าหากันอยู่ร่วมกัน และก่อให้เกิดความรัก ความเมตตา ความกรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้สึกรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมมากขึ้น โดยอาศัยหลักพระธรรมคำสอน เพื่อสังคมจะได้พบกับความสุขที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงทั้งทางกายและทางใจด้วยอาศัยความเสียสละแบบจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมการอย่างเหมาะสมและถูกต้องต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา
2. เพื่อพัฒนาการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวิธีวิทยาการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการทบทวนจากแนวคิดทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เพื่อนำไปพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการวิจัยเรื่องนี้ที่ผู้วิจัยได้เลือกอย่างเจาะจงประกอบไปด้วย

2.1 กลุ่มเป้าหมายหรือประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มพระสังฆาธิการ ที่ทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ จำนวน 5 รูป กลุ่มที่ 2 กลุ่มจิตอาสาอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์จำนวน 5 คน กลุ่มที่ 3 กลุ่มจิตอาสา

อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 5 คนกลุ่มที่ 4 กลุ่มจิตอาสาอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 5 คน

2.2 การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 10 รูป/คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจงซึ่งประกอบด้วยคณาจารย์ที่เป็นนักวิชาการทางด้านพุทธศาสนา จำนวน 8 รูป/คน พระสังฆาธิการ ฝ่ายเผยแผ่ 2 รูป/คน

ขั้นตอนการวิจัยประกอบด้วย 6 ขั้นตอน มีดังนี้ ขั้นที่ 1 การศึกษาและสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูล เป็นการศึกษาเชิงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขั้นที่ 2 กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยจากข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขั้นที่ 3 การหาแนวทางจากผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดเครื่องมือ ขั้นที่ 4 การลงพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์ การวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ขั้นที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสรุปและสังเคราะห์ ขั้นที่ 6 การสร้างองค์ความรู้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ในประเด็นแนวทางการพัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมต่อจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม

สรุปผลการวิจัย

1. การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม พบว่า จิตอาสาตามทัศนะของสังคมปัจจุบันนี้เป็นถึงจิตที่หยกระดับปัญญาภายในซึ่งเป็นการบอกรู้ความหมายของจิตอาสาว่ามีลักษณะที่เป็นจิตที่มีความรู้ตื่นและรู้สึกตัวมีเจตนาเป็นกุศล ตระหนักถึงคุณค่าของผู้อื่นและของส่วนรวม มีจิตอาสาส่วนร่วมกัน จิตที่ไม่เห็นแก่ตัวและเสียสละเพื่อสาธารณะประโยชน์ มีความสมัครใจช่วยเหลือ เผื่อแผ่ แบ่งปัน มีน้ำใจ สำนึกในความรับผิดชอบ และคิดให้บริการผู้อื่นและสังคมด้วยความเสียสละ จิตที่มีความเอื้อเฟื้อต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม จิตที่มีเจตนารมณ์เพื่อประโยชน์สุขของสังคมและสิ่งแวดล้อมมีเจตนารมณ์เพื่อประโยชน์สุขแก่โลกและจิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม และเป็นจิตที่ประกอบด้วยกุศลธรรม การมีจิตอาสาในสังคมจะส่งผลต่อการพัฒนาทั้งในระดับของปัจเจกบุคคลและส่งผลถึงระดับสังคม หากสังคมใดมีการส่งเสริมให้เกิดการมีจิตอาสาจะทำให้สังคมนั้นมีความสุขสงบร่มเย็น

การพัฒนาจิตอาสาสามารถนำไปสู่การเป็นผู้มีปัญญา โดยมีกระบวนการพัฒนาจิตแนวพระพุทธศาสนาที่มีเป้าหมายอยู่ 3 ระดับ ได้แก่ ระดับต้น คือ ศีล ระดับกลาง คือ สมาธิ และระดับสูง ปัญญา ถือเป็นเครื่องขัดเกลาภิเลส อันมีความโลภ โกรธ หลงอยู่เป็นพื้นฐานที่ฝังอยู่ในจิตใจของมนุษย์ตามธรรมชาติ ดังนั้น กระบวนการพัฒนาจิตตามแนวพระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่า

เป็นเครื่องมือที่ใช้พัฒนาจิตใจให้มนุษย์เป็นผู้มีจิตใจที่สูง ด้วยการมีจิตสำนึกของการเป็นผู้ให้ ผู้เสียสละอย่างไม่มีหวังสิ่งตอบแทน ก่อให้เกิดปัญญาสามารถแก้ไขปัญหได้อย่างแยบยล ส่งผลให้เกิดการพัฒนาการเป็นผู้มีจิตอาสาไปถึงระดับสูงสุดได้ ในการพัฒนาสำหรับ “การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา” ควรมีการปลูกฝังให้ตระหนักถึงความสำคัญของจิตอาสาตั้งแต่เด็ก เตรียมความพร้อมทางร่างกายและจิตใจ เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และมีความรู้ความชำนาญในการสื่อสาร ซึ่งอนุวัตตามหลักพุทธธรรม คือ ภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศิลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา

2. แนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม พบว่า การมีจิตอาสานั้นเป็นสิ่งที่เกิดตามวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน มีผลต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของบุคคล พอที่จะสรุปถึงปัจจัยที่มีผลต่อจิตอาสาในสังคมปัจจุบันได้ดังนี้ 1) ปัจจัยภายนอกเป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ ภาวะทางสังคมเป็นภาวะที่ลึกซึ้งซึ่งมีผลต่อจิตอาสาต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นภาวะที่ได้อบรมกล่อมเกล่าและสะสมอยู่ในส่วนของการรับรู้ที่ละเอียดละลายน้อย 2) ปัจจัยภายใน จิตอาสาที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การคิดวิเคราะห์ของแต่ละบุคคลในการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติโดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยเกิดจากการรับรู้จากการเรียนรู้การมองเห็น การคิด แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างจิตอาสาแบบใด ก็จะมีการฝึกฝนและสร้างสมจิตอาสาเหล่านั้น การเกิดจิตอาสาในสังคมปัจจุบันนี้ไม่สามารถสรุปแยกแยะได้ว่าเกิดจากปัจจัยภายในหรือภายนอกเพียงอย่างเดียว เพราะทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จิตอาสาที่มาจากภายนอก เป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ กระทบต่อความรู้สึกของบุคคล แล้วกลายเป็นจิตอาสาโดยธรรมชาติ และมักไม่รู้ตัวแต่จิตอาสาที่เกิดจากปัจจัยภายในเป็นความตั้งใจเลือกสรร บุคคลละลึกรู้ตนเองเป็นอย่างดี เป็นจิตอาสาที่สร้างขึ้นเอง ระหว่างปัจจัยภายใน และภายนอก เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีความต่อเนื่องกัน ดังนั้น การพัฒนาจิตอาสาจึงต้องกระทำควบคู่กันไปทั้งปัจจัยภายในและภายนอก แนวทางการพัฒนา ควรเริ่มจากการสร้างศรัทธา ปลูกจิตสำนึกในเรื่องของการให้ การเสียสละ อุทิศตนเป็นผู้รับใช้เพื่อนมนุษย์ ส่วนวิธีการนำไปใช้ สามารถทำได้ในรูปแบบของการจัดอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานจิตอาสา หรือการให้ความรู้ ความเข้าใจในลักษณะการทำงานจิตอาสาอย่างลึกซึ้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม การพัฒนาของจิตอาสาที่เกิดจากภายนอก คือ ความรู้ที่ได้รับ สามารถนำไปใช้ได้ ส่วนจิตอาสาที่เกิดจากภายใน คือ มีจิตสำนึกของการให้ การเสียสละ การมีคุณธรรม ประจําใจ สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อตนเองและสังคม

3. แนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมพบว่า แนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม มีแนวทางการพัฒนาตามวิธีการพัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมจิตอาสาแนวพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรมนั้น เริ่มจากการสร้างศรัทธา ปลุกจิตสำนึกในเรื่องของการให้ การเสียสละ อุทิศตนเป็นผู้รับใช้เพื่อนมนุษย์ ส่วนวิธีการนำไปใช้สามารถทำได้ในรูปแบบของการจัดอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานจิตอาสา หรือการให้ความรู้ ความเข้าใจในลักษณะการทำงานจิตอาสาอย่างลึกซึ้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาแนวพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรมให้ได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ในส่วนของการวัดผลและประเมินผลของปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา นั้น มีหลายวิธี อาทิ การทดสอบความรู้ การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ เพื่อประเมินผล การพัฒนาของจิตอาสาที่เกิดจากภายนอก คือ ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ได้ และภายใน คือ มีจิตสำนึกของการให้ การเสียสละ การมีคุณธรรมประจำใจ รวมถึงการแตกหน่อ ต่อยอด ที่เป็นผลมาจากการทำงานจิตอาสาในศูนย์ฯ สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อตนเองและสังคม พบว่า แนวทางการพัฒนา ควรเริ่มจากการสร้างศรัทธา ปลุกจิตสำนึกในเรื่องของการให้ การเสียสละ อุทิศตนเป็นผู้รับใช้เพื่อนมนุษย์ ส่วนวิธีการนำไปใช้สามารถทำได้ในรูปแบบของการจัดอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานจิตอาสา หรือการให้ความรู้ ความเข้าใจในลักษณะการทำงานจิตอาสาอย่างลึกซึ้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม การพัฒนาของจิตอาสาที่เกิดจากภายนอก คือ ความรู้ที่ได้รับ สามารถนำไปใช้ได้ ส่วนจิตอาสาที่เกิดจากภายใน คือ มีจิตสำนึกของการให้ การเสียสละ การมีคุณธรรมประจำใจ สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อตนเองและสังคม

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพปัจจุบันของจิตอาสาในสังคมปัจจุบัน จากการศึกษาศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร และสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า จิตอาสาเป็นจิตที่ยกระดับปัญญาภายในซึ่งเป็นการบอกรู้ ความหมายของจิตอาสาว่ามีลักษณะที่เป็นจิตที่มีความรู้ตื่นและรู้สึกตัว มีเจตนาเป็นกุศล ตระหนักถึงคุณค่าของผู้อื่นและของส่วนรวม มีจิตอาสาร่วมกัน จิตที่ไม่เห็นแก่ตัวและเสียสละเพื่อสาธารณะประโยชน์ มีความสมัครใจช่วยเหลือ เผื่อแผ่ แบ่งปัน มีน้ำใจ สำนึกในความรับผิดชอบ และคิดให้บริการผู้อื่นและสังคมด้วยความเสียสละ เป็นจิตที่มีความเอื้อเพื่อต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม มีเจตนารมณ์เพื่อประโยชน์สุขของสังคมและสิ่งแวดล้อม มีเจตนารมณ์เพื่อประโยชน์สุขแก่โลกและจิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม และเป็นจิตที่ประกอบด้วยกุศลธรรม สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2552) ที่กล่าวไว้ในหนังสือ “เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (อารยวัฑฒิ)” (10) จิต

อาสา คือ การกระทำที่เสียสละเพื่อร่วมกันอันเป็นลักษณะทางจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยควมมีน้ำใจ และจิตสำนึกหรือจิตสำนึกสาธารณะที่เสียสละร่างกาย แรงใจ สติปัญญาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักธรรมนี้ เรียกว่า วัฑฒิ หรืออริยวัฑฒิ แปลว่า หลักธรรมเจริญอย่างอริยะ หมายความว่า ถ้ามีความเจริญอย่างที่พระองค์ตรัสไว้ แสดงว่า พุทธศาสนิกชน มีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติและมีหวังว่าจะเข้าถึงจุดหมายของพระ พุทธศาสนา หลักความเจริญที่ว่ามี 5 ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญากล่าวโดยสรุป คำว่า “จิตอาสา” เป็นลักษณะทางจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยควมมีน้ำใจและจิตสำนึกหรือสำนึกสาธารณะที่เสียสละร่างกาย แรงใจ สติปัญญาเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

จิตอาสา เป็นการสร้างจิตสำนึกของมนุษย์ตามความรู้สึกที่มีอยู่จริง และเป็น การยกระดับจิตใจให้หันมามองเห็นประโยชน์ส่วนรวม ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นจิตของการให้ การเสียสละ การช่วยเหลือผู้อื่น และสังคมเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขด้วยความสมัครใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ ปิติ สุข มีคุณค่า และพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้นรวมทั้งร่วมมือกันพัฒนาสังคมและ ประเทศชาติ (พระไพศาล วิสาโล, 2548) จากการการศึกษาและสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการระดับอำเภอ ระดับตำบล ที่ทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ กลุ่มชมรมจิตอาสาได้ข้อสรุปว่า 1) การพัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมนั้น ต้องเริ่มจากการสร้างศรัทธา ปลุกจิตสำนึกในเรื่องของการให้ การเสียสละ อุทิศตนเป็นผู้รับใช้เพื่อนมนุษย์ ส่วนวิธีการนำไปใช้สามารถทำได้ในรูปแบบของการจัดอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานจิตอาสา หรือการให้ความรู้ ความเข้าใจในลักษณะการทำงานจิตอาสาอย่างลึกซึ้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาแนวพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรมให้ได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ในส่วนของการวัดผล และประเมินผลของปัจจัยส่งเสริมจิตอาสานั้น มีหลายวิธี อาทิ การทดสอบความรู้ การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ เพื่อประเมินผล การพัฒนาของจิตอาสาที่เกิดจากภายนอก คือ ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ได้ และภายใน คือ มีจิตสำนึกของการให้ การเสียสละ การมีคุณธรรมประจำใจ รวมถึงการแตกหน่อ ต่อยอด ที่เป็นผลมาจากการทำงานจิตอาสาในศูนย์ฯ สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อตนเองและสังคม ปัจจัยที่มีผลต่อจิตอาสามี 3 ด้าน คือ ปัจจัยจิตลักษณะ ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยสื่อมวลชน และยังพบว่า ผลการศึกษาองค์ประกอบและตัวชี้วัดจิตอาสา มี 3 องค์ประกอบ โดยมีตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบคือ 1) ด้านการช่วยเหลือผู้อื่น ประกอบด้วยตัวชี้วัด 3 ตัว ได้แก่ (1) การช่วยแนะนำสิ่งที่ถูกที่ควรแก่ผู้อื่น (2) การอำนวยความสะดวกให้กับผู้อื่น และ (3) การแบ่งปันสิ่งของให้กับผู้อื่น 2) ด้านการเสียสละต่อสังคม ประกอบด้วยตัวชี้วัด 2 ตัว ได้แก่ (1) การสละเงิน แรงกาย เพื่อผู้อื่นและสังคม (2) การสละเวลา และการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อ

สังคม 3) ด้านความมุ่งมั่นพัฒนา ประกอบด้วยตัวชี้วัด 2 ตัว ได้แก่ (1) การสนใจในปัญหาและการเปลี่ยนแปลงพร้อมทั้งเสนอความคิดที่จะพัฒนาสังคม และ (2) การร่วมพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาเพื่อสังคมอย่างสร้างสรรค์และหลากหลายมีจิตอาสาอยู่ในระดับปานกลาง โดยเมื่อพิจารณาแต่ละองค์ประกอบแล้วสรุปได้ว่า องค์ประกอบด้านการช่วยเหลือผู้อื่นอยู่ในระดับสูงมาก การเสียสละต่อสังคม และความมุ่งมั่นพัฒนาอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนตัวชี้วัดทั้ง 7 ตัว ที่ได้คะแนนสูงสุดมี 3 ตัว ได้แก่ การแนะนำสิ่งที่ถูกที่ควรแก่ผู้อื่น การสละเวลาและการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและการร่วมพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาเพื่อสังคมอย่างสร้างสรรค์และหลากหลาย โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อจิตอาสา คือ ปัจจัยด้านสังคม/ชุมชน ครอบครัว เพื่อน สื่อมวลชน โรงเรียน/ครู และปัจจัยด้านนักเรียน (สรณีย์ สายศร, 2557)

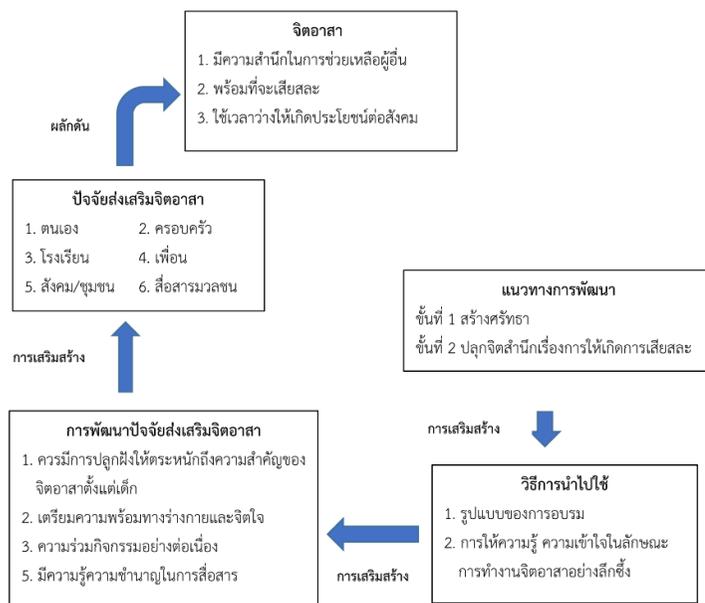
2. การมีจิตอาสา นั้น เป็นสิ่งที่เกิดตามวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลสภาพแวดล้อมต่างๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน มีผลต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของบุคคล ซึ่งไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร (2543) ได้ให้ข้อสรุปว่า จิตอาสา อยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมทั้งภายนอกและภายใน ดังนี้ 1) ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ ภาวะทางสังคมเป็นภาวะที่ลึกซึ้งซึ่งมีผลต่อจิตอาสาในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นภาวะที่ได้อบรมกล่อมเกลา และสะสมอยู่ในส่วนของการรับรู้ที่ละเอียดที่ละน้อย ทำให้เกิดจิตอาสาที่มีรูปแบบหลากหลาย ภาวะแวดล้อมทางสังคมนี้ เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ พี่น้อง ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับองค์กร วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งภาวะแวดล้อมด้านสื่อสารมวลชน และส่วนที่กำกับจิตอาสาของบุคคล คือ การได้สัมผัสจากการใช้ชีวิตที่มีพลังต่อการเกิดจิตอาสา อาทิ การไปโรงเรียน ไปทำงานดูละคร ฟังผู้คนสนทนากัน รับรู้เหตุการณ์บ้านเมือง ขั้บรถฝ่าการจราจรที่แออัด 2) ปัจจัยภายใน จิตอาสาที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การคิดวิเคราะห์ของแต่ละบุคคลในการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติโดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยเกิดจากการรับรู้จากการเรียนรู้การมองเห็น การคิด แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างจิตอาสาแบบใด ก็จะมีการฝึกฝนและสร้างสมจิตอาสาเหล่านั้น สรุปได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อจิตอาสาในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ กรอบแนวคิดความเชื่อความศรัทธาของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบุญที่เกิดจากการให้ทาน ซึ่งเป็นการให้ การสละ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการ ให้เพื่ออนุเคราะห์ การมองเห็นความสามารถของตนเอง การมองโลกในแง่ดี สุขภาพทางร่างกาย สุขภาพจิตที่ดี ประสบการณ์ และการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ล้วนมีผลต่อการพัฒนาจิตอาสาทำให้ทุกคน

ในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้ เป็นสังคมที่มีการให้และแบ่งปันซึ่งกันและกัน คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

3. แนวทางการพัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมต่อจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม ต้องเริ่มจากการสร้างศรัทธา ปลูกจิตสำนึกในเรื่องของการให้ การเสียสละ อุทิศตนเป็นผู้รับใช้เพื่อนมนุษย์ ส่วนวิธีการนำไปใช้สามารถทำได้ในรูปแบบของการจัดอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานจิตอาสา หรือการให้ความรู้ ความเข้าใจในลักษณะการทำงานจิตอาสาอย่างลึกซึ้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาแนวพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรมให้ได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ในส่วนของการวัดผลและประเมินผลของปัจจัยส่งเสริมจิตอาสานั้น มีหลายวิธี อาทิ การทดสอบความรู้ การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ เพื่อประเมินผล การพัฒนาของจิตอาสาที่เกิดจากภายนอก คือ ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ได้ และภายใน คือ มีจิตสำนึกของการให้ การเสียสละ การมีคุณธรรมประจำใจ รวมถึงการแตกหน่อ ต่อยอด ที่เป็นผลมาจากการทำงานจิตอาสาในศูนย์ฯ สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อตนเองและสังคม

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย เรื่อง “การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม” สามารถนำเสนอเป็นภาพจำลองได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

จิตอาสา มีความสำคัญในการช่วยเหลือผู้อื่น พร้อมทั้งจะเสียสละ และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยมีการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา 6 ด้าน คือ ตนเอง ครอบครัว โรงเรียน เพื่อน สังคม/ชุมชน และสื่อสารมวลชน ในการพัฒนาสำหรับ “การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสา”

- 1) ควรมีการปลูกฝังให้ตระหนักถึงความสำคัญของจิตอาสาตั้งแต่เด็ก
- 2) เตรียมความพร้อมทางร่างกายและจิตใจ
- 3) เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
- 4) มีความรู้ความชำนาญในการสื่อสาร

แนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม พบว่า แนวทางการพัฒนา มีขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ 1 สร้างศรัทธา และขั้นที่ 2 ปลูกจิตสำนึกในเรื่องของการให้ การเสียสละ อุทิศตนเป็นผู้รับใช้เพื่อนมนุษย์

ส่วนวิธีการนำไปใช้ทำได้ดังนี้ 1) รูปแบบของการจัดอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานจิตอาสา 2) การให้ความรู้ ความเข้าใจในลักษณะการทำงานจิตอาสาอย่างลึกซึ้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม การพัฒนาของจิตอาสาที่เกิดจากภายนอก คือ ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ได้ จิตอาสาที่เกิดจากภายใน คือ มีจิตสำนึกของการให้ การเสียสละ การมีคุณธรรม ประจําใจ สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อตนเองและสังคม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ในการศึกษารูปแบบการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมมาทั้งหมด พบว่ามีบางประเด็นที่ผู้ศึกษาหรือผู้สนใจทั่วไปรวมถึงหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กรและสังคมได้ดังนี้

1. จัดให้มีกิจกรรมหรือโครงการเพื่อยกย่องหรือเชิดชูหรือประกาศเกียรติคุณหรือสนับสนุนส่งเสริมแก่ผู้ที่ทำคุณประโยชน์แก่สังคมด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ทำงานด้านจิตอาสา
2. จัดให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการทำงานด้านจิตอาสา โดยมีการฝึกอบรมที่สนใจ ทั้งรูปแบบ และการใช้คอมพิวเตอร์ เพื่อการเข้าถึงและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานจิตอาสา
3. จัดให้มีการสร้างสื่อการสอนด้วยสารสนเทศผ่านระบบอินเทอร์เน็ตเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางพุทธศาสนศึกษาให้เข้ากับสถานการณ์และยุคปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2551). *สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ*. กรุงเทพฯ : วี พรีนซ์ 1991.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (อารยวัฑฒิ)*.

กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

พระไพศาล วิสาโล. (2548). *เติมเต็มชีวิตด้วยจิตอาสา เมื่อดอกไม้บานสะพรั่งทั้งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ

: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

พุทธทาสภิกขุ. (2542). *พุทธทาสลิลิต 2*. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร. (2543). *สำนึกไทยที่พึงปรารถนา*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิบูรณะ

ชนบทแห่งประเทศไทย.

สรณีย์ สายศร. (2557). *การบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาในการทำงานจิตอาสา*.

(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

